

Martin Posch

A SOE CSEHSZLOVÁKIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A WINDPROOF-MISSZIÓRA*

A második világháború kitörése előtt a közép-európai térség meglehetősen fontos terpeknek számított a brit hírszerző szolgálatok tevékenysége számára. Jelentős volt például a csehszlovák területek szerepe a brit tervezésben, ugyanis a két világháború közötti köztársaság demokratikus jellege miatt sok emigráns talált itt menedékre azokból az országokból, ahol abban az időben tekintélyuralmi rendszerek működtek. Fontos aspektus volt – különösen Adolf Hitler hatalomra kerülése után – Németország földrajzi közelsége is. A brit hírszerző szolgálatok működése ugyanakkor nemcsak Csehszlovákiát, hanem Lengyelországot¹ is érintette. Tekintettel azonban a későbbi háborús eseményekre és a források megsemmisülésére, igen nehéz részletesen rekonstruálni e háború előtti együttműködést. A brit titkosszolgálatok tevékenységének kutatását nehezíti az adott szervezetek jellege, illetve a későbbi történelmi fejlődés is. Sok dokumentumot megsemmisítettek, illetve a fennmaradt iratok máig nem hozzáférhetők a nyilvánosság számára. A tanulmányomban közölt eredmények azon dokumentumok vizsgálatán alapulnak, amelyek a brit Nemzeti Levéltárban jelenleg kutathatók. A tanulmány öt tematikus egységből áll. Az elsőben a brit szabotázs-tervekkel és a D szekció létrejöttével, a másodikban a Special Operations Executive (a továbbiakban: SOE) megalakulásának körülményeivel és jelentőségével, a harmadikban a csehszlovák hírszerzők és a SOE együttműködésével, a negyedik részben pedig a Windproof-misszió szlovák területeken megvalósult tevékenységével foglalkozom. Az utolsó részben e misszió magyar tagjának, Durovecz Andrásnak a magyarországi működését és a SOE korábban e területen folytatott tevékenységét tárgyalom.

A Secret Intelligence Service D szekciójának létrejötte

Az Anschlussra reagálva a Secret Intelligence Service (Brit Hírszerző Titkosszolgálat, a továbbiakban: SIS) akkori igazgatója, Sir Hugh Sinclair admirális Lawrence

---

* Jelen tanulmány a szerző 2021-ben megjelent kötetében (*Martin Posch: Spojenectvo z nůdže: spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny*. Bratislava 2021) közreadott eredmények felhasználásával, az APVV-20-0333 számú, *Prekročovanie hraníc. Fenomén mobility v dejinách Slovenska* című pályázat támogatásával készült, szlovák nyelven. Köszönjük Bajcsi Ildikónak a tanulmány fordítása során nyújtott segítségét.

¹ A lengyelek és csehszlovákok együttműködéséről lásd pl. *Milan Vyhlídal: Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci – odbojová skupina Tři konšelé*. Praha 2022.

Grand őrnagyot nevezte ki a SIS új részlegének vezetőjévé. A legrégebbi brit hírszerző szolgálat, vagyis a SIS célja jelentősen különbözött attól, amivel az újonnan alakult szervezetnek – vagyis a D szekciónak – hosszú távon foglalkoznia kellett. Ez utóbbi – az ellenfélről történő információszerezés helyett – szabotázs-műveletek tervezését és kivitelezését tekintette feladatának. Grand őrnagy komoly szerepet játszott a D szekció² és a SIS többi része közötti ellentétekben, tevékenységével kapcsolatban már kortársai is különböző véleményeket fogalmaztak meg. Kim Philby – az ismert szovjet kém és ez idő tájt a brit D szekció tagja – pozitív szemléletű, víziókkal rendelkező férfiúnak látta Grandet, akiben semmilyen rendkívüli vagy merész ötlet nem keltett félelmet. Grand magatartását és műveleti tervezését a háború utáni visszaemlékezések „teátrálisnak” és „bondosnak”³ tartották. Mivel nem maradt fenn nagyobb mennyiségű dokumentum a D szekció korai időszakából, nem dönthető el, hogy Grand ezredes kritikusaiknak vagy támogatóinak volt-e igazuk. Tény azonban, hogy a legrégebbi brit hírszerző szolgálat egy része nem fogadta lelkesedéssel a szabotázsosztály létrehozását. Idegenkedésük nemcsak Grand ezredes személyének szólt, hanem a későbbiekben másokkal szemben is megnyilvánult: a szolgálatba újonnan belépett SOE-tagok hírszerző és szabotőr tevékenységét is megvetéssel figyelték. A „klasszikus” kémek ellenérzéseinek – amelyeket a D szekcióval és később a SOE-vel szemben tápláltak – volt egy közös nevezője. Mégpedig az az aggodalom, hogy az ellenfél erkölcsét, élő erejét és gazdaságát is károsítani szándékozó szabotőri tevékenységek ellehetetlenítik vagy legalábbis lényegesen megnehezítik majd a hírszerzést. Ezt a feltevést a második világháború eseményei is igazolták. Ugyanakkor sok problematikus esemény megelőzhető lett volna az egyes hírszerzői csoportok kölcsönös együttműködésével.⁴

A D szekció létrehozásának eredeti célja az volt, hogy kommunikációs csatornákat építsenek ki a náciellenes propaganda és több európai ellenállási mozgalom támogatására. Ugyanakkor a szekciót már működésének kezdetén foglalkoztatták az európai kontinensen végrehajtható szabotázsakciók. Ahogy említettem, a D szekció létrehozásának elsődleges oka az 1938 márciusában végrehajtott Anschluss volt. A szervezet megalakulását követő első évben minden tevékenység az előkészítő fázisra korlátozódott. Változás csak azután következett be, hogy 1939 márciusában a náci Németország csapatainak bevonulásával

² A D szekció megalapításának körülményeiről lásd *Jeffery Keith*: MI6: The history of the Secret Intelligence Service 1909–1949. London 2010. 313–323.

³ *David Stafford*: Britain and European Resistance 1940–1945. London 1980. 20. „Bondos”, azaz James Bondra emlékeztető [Szerk.].

⁴ A SOE és más brit titkosszolgálatok közti kapcsolatokról lásd pl. *Christopher J. Murphy*: Security and Special Operations: SOE and MI5 during the Second World War. New York 2006. 253.

megszűnt Csehszlovákia. Egy héttel a Cseh–Morva Protektorátus és a néppárti („ludák”) Szlovák Köztársaság létrejötte után a D szekció tagjai lehetőséget kaptak arra, hogy megvalósítsák elképzeléseiket. Cselekvési tervükben három alapvető szabotázsstípusra összpontosítottak: a) általános szabotázs, ideális esetben Németországban, helyi ellenállók, főként a kommunisták által végrehajtva; b) munkahelyi szabotázs a kiemelt jelentőségű helyeken, olyan magányos munkások bevonásával, akik feltehetőleg nem kötődnek szorosan a kiterjedtebb ellenálló szervezetekhez; végül c) erkölcsi szabotázs, azaz a lakosság, illetve a katonák körében kifejtett propagandatevékenység (e célból füzeteket adtak ki, amelyeket lefordítottak német, lengyel, francia és cseh nyelvre).⁵

E tevékenységek célja a következő volt: a) támadni mindent, ami a német hadigazdasággal kapcsolatos; elsősorban azon nyersanyagokhoz (vasérc, kőolaj) való hozzáférést, amelyek behozatalára Németország rászorult; továbbá b) lekötni a német hadsereg és a biztonsági szervek minél több tagját az ország védelmével. Ezáltal csökkent volna azon katonák száma, akiket a németek a frontra küldhettek. Valamint c) kapcsolatba lépni a rezsím ellenzékével, és szabotázsakciókkal rámutatni arra, hogy nincsenek egyedül a harcban.⁶

Jelen tanulmány főként a Csehszlovákia és Magyarország keleti térségeit érintő tervekre fókuszál. Tekintettel arra, ahogyan a korabeli britek a közép-európai viszonyokat látták, a Csehszlovákia keleti területére⁷, illetve a Magyarország északi részeire használt kifejezések nagy valószínűséggel a mai Szlovákia déli, illetve délkeleti részeit jelölték.⁸

Terveiknek a futárhálózat kialakítása is része volt. A D szekció fennmaradt feljegyzései alapján, a háborús konfliktus kirobbanását megelőző négyhetes időszakban a volt Csehszlovákia területén is működtek futárszolgálatok, továbbá azon a területen is, amely a bécsi döntést követően Magyarországhoz került. A britek értékelése szerint ebben az időben két és fél tonna anyagot sikerült eljuttatniuk a volt Ausztria és Csehszlovákia, valamint Németország területére, sajnos azonban nem rögzítették pontosan, hogy milyen típusú anyagokról volt szó.⁹ A háború kezdete után sok útvonal megszűnt, ennek ellenére viszonylag

⁵ The National Archives in Kew (Nemzeti Levéltár, Egyesült Királyság, Kew) (a továbbiakban: TNA), Records of Special Operations Executive (a továbbiakban: SOE), Histories and War Diaries: Registered Files HS 7/3, D section: early history to September 1940.

⁶ TNA SOE, Histories and War Diaries: Registered Files HS 7/5, D section.

⁷ Annak ellenére, hogy 1938–1945 között a csehszlovák területet több államalakulat között osztották fel, a szövegben a Csehszlovákia kifejezést használom. Ezen államalakulat jogfolytonosságából (az elnöki folytonosságból és a nagykövetek által biztosított kontinuitásból) indulok ki, valamint abból, hogy a háború után Csehszlovákia (a kárpátaljai területek kivételével) szinte az eredeti határai között újult meg.

⁸ TNA SOE, Histories and War Diaries: Registered Files HS 7/3, D section: early history to September 1940.

⁹ Uo. Zömmel propagandaanyagokról és nem szabotázsakciókról lehetett szó.

rövid idő alatt sikerült újakat kialakítani. Csehszlovákia és Lengyelország területén a Magyarországról szervezett futárhálózatokat használták. Feltehető, hogy Csehszlovákia esetében ugyanazokról az ellenállókról volt szó, akik a Nemzeti Védelemnek¹⁰ segítettek támogatói hálózatot létrehozni olyan személyek számára, akik a bécsi döntés után a Magyarországhoz csatolt területeken tartózkodtak, s innen kívántak emigrációba vonulni, majd be akartak kapcsolódni a náciellenes harcokba az emigráns csehszlovák hadseregben.¹¹

A D szekció által kidolgozott legfontosabb szabotázssterv arra irányult, hogy megállítsák vagy legalábbis korlátozzák Németország román kőolajjal történő ellátását.¹² A brit hírszerzők több likvidálási lehetőséget is mérlegeltek. Akciókat terveztek a Romániából érkező kőolaj- és a Dunán továbbított élelmiszerszállítmányok ellen is. Főként a kitermelő berendezések megsemmisítésére összpontosítottak terveikben, illetve a már kitermelt kőolaj Németországba történő szállításának megakadályozására készültek. A britek a Vaskapu térségében hajók elsüllyesztését tervezték, hogy így zárják el a Németországba irányuló kőolajszállítmányok útját. Ezenfelül 1940-ben egy kőfejtő cég fedésében 120 tonna dinamit felhasználásával készültek felrobbantani egy sziklát, amelynek következtében egy időre leállt volna a dunai hajóforgalom. Az előkészületekbe azonban nemcsak a helyi rendőrség, hanem a brit Foreign Office is beavatkozott, és ez utóbbi – tartva a diplomáciai botránytól – kikényszerítette a robbantás előkészítésének leállítását.¹³

A Special Operations Executive létrejötte

Franciaország veresége és a német villámháború sikere nagyban megváltoztatta Nagy-Britannia helyzetét mind politikai, mind katonai szempontból. Miután az expedíciós hadsereget evakuálták a dunkerque-i partokról, a brit katonai vezetők számára teljesen nyilvánvalóvá váltak a felszerelés és fegyverzet mennyiségi hiányai. Ha Nagy-Britannia a harcok egy részét ellenséges területre akarta áthelyezni, akkor azt a hadviselés nem szokványos módján kellett megtennie.

¹⁰ A Nemzeti Védelem (Obrana národa) náciellenes katonai ellenálló szervezet volt, amely 1939-ben jött létre, és különböző intenzitással működött csehszlovák területen egészen a háború végéig. Megalapításában részt vettek a volt csehszlovák hadsereg tagjai, beleértve a hadsereg-parancsnokság megszűnt 2. osztályának hírszerző tisztjeit. Részletesebben lásd *Stanislav Kokoška: Obrana národa v dokumentech 1939–1942.* Praha 2019. 318.

¹¹ A Nemzeti Védelemnek a bécsi döntés után Magyarország által annektált területeken létező hálózatáról lásd *Zlatica Zúďová-Léšková: Cesty k sebe: Česí v odboji na Slovensku v rokoch 1939–1943.* Praha 2009. 79–94.

¹² A német gazdaság román kőolajjal való ellátását és e fontos nyersanyag szállításának esetleges megakadályozását a brit hírszerzők a német gazdaság Achilles-sarkának tartották. – TNA SOE, Histories and War Diaries: Registered Files HS 7/5, D section.

¹³ *Keith, J.:* MI6 i. m. 414.; TNA SOE, Histories and War Diaries: Registered Files HS 7/5, D section.

Bár már Franciaország eleste előtt is voltak kapcsolataik a helyi ellenállással, és az utánpótlás bizonyos formái is működtek, a lényegesen nagyobb műveletekre csak az 1940 júniusi események után került sor. A britek ugyanis azt feltételezték, hogy Franciaország vereségét követően az európai nemzetek lázadással fognak reagálni az ellenséges csapatok jelenlétére. Ez a feltételezés Hugh Dalton, a gazdasági hadviselésért felelős miniszter (Minister of Economic Warfare) becslésein alapult. A dunkerque-i evakuálás idején Dalton arra számított, hogy Európának hat hónapon belül „éhínséggel és zavargásokkal kell szembenéznie, különösen azokban a rabszolgasorban lévő országokban, amelyeket Németország legyőzött”.¹⁴ Dalton még 1940 júliusában, a francia kapituláció után sem látta tragikusnak a helyzetet, mivel bízott az európai ellenállás erejében. A következőket állította: „Nemcsak Németország és Ausztria náciellenes elemei, nemcsak a csehek és lengyelek, hanem Norvégia, Dánia, Belgium, Franciaország, Hollandia és Olaszország demokratikus és szabadságszerető elemeinek összessége is a mi oldalunkon áll. Ráadásul Olaszország kivételével mindegyik országban lesz olyan nacionalista kihívás, amely összekapcsolható a demokrácia és az egyéni szabadság eszméivel. Meggyőződésem, hogy ennek az alulról jövő háborúnak a lehetőségei valóban óriásiak. Ez már ma is az egyik legjobb támadó fegyverünk, ha megtanuljuk használni; és ez lesz az egyik elengedhetetlen része minden szárazföldi ellentámadásnak, amelyet végül végrehajtunk.”¹⁵ Dalton két alapfeltevésre alapozta azokat a terveit, amelyek a brit hírszerzés és nemzeti ellenállási mozgalmak együttműködésének előmozdítását célozták: feltételezte az erős ellenállási mozgalmak hosszú távú létezését Európában, továbbá egy, az első világháború blokádjához hasonló gazdasági háború sikerét Németország ellen.

Dalton egyik számítása sem volt helyes. Németország 1940 nyarán elért területi győzelmeivel biztosította gazdasági megerősödését, amely már 1938-ban, Ausztria megszállása és a Szudéta-vidék elcsatolása után megkezdődött.¹⁶ Rövid távon valóban kiterjedt ellenállói hálózatok alakultak ki Európa országaiban. Ezek bázisa azonban idővel meggyengült a náci biztonsági szervek beavatkozása, a lakosság megfélemlítése vagy a besúgók beszivárgása miatt. Csehszlovákia esetében olyannyira ingataggá vált a helyzetük, hogy a konfliktus későbbi szakaszaiban a londoni emigráns kormánnyal való közvetlen kapcsolattartásuk sem lett volna lehetséges az Egyesült Királyság technikai és személyi segítsége nélkül.

¹⁴ *Stafford, D.*: Britain and European Resistance i. m. 16.

¹⁵ Hugh Dalton Lord Halifaxnak, 1940. júl. 2. Az idézet alapja: *Stafford, D.*: Britain and European Resistance i. m. 17.

¹⁶ A náci Németország 1938 ősze és 1939 tavasza között lezajlott gazdasági fejlődéséről lásd *Adam Tooze*: The Making and Breaking of the Nazi Economy. London 2007. 285–396.

Bár Dalton feltételezései téveseknek bizonyultak – előrejelzéseit Lord Halifax külügyminiszterrel is megosztotta –, határozott álláspontja lehetővé tette a Special Operations Executive (Különleges Hadműveletek Parancsnoksága) létrehozását. A titkos szervezet megszületése az Egyesült Királyságban uralkodó közhangulatra adott válaszként is értelmezhető. A Franciaország veresége okozta sokk hatására felerősödött azok hangja, akik az úgynevezett „bűnösök”, azaz a háború előtti megbékélési politikához túlságosan szorosan kötődő politikusok és tisztviselők leváltását követelték. Az a széles körben elterjedt, bár téves elképzelés, hogy az úgynevezett „ötödik hadoszlop” volt felelős Németország sikereiért, szintén elősegítette egy olyan szervezet létrehozását, amely majd szabotázsakciókat hajt végre, és irreguláris háborút folytat a náci Németország és szövetségesei vagy szatellit államai ellen.¹⁷ A korabeli brit kontextusban nem a német kisebbségektől tartottak, mint a Duna–Kárpátok térségében, hanem a német ügynököknek vagy náci szimpatizánsoknak a brit társadalom meghatározó pozícióiba való beszivárgásától.

A szervezetet az egyik meglévő minisztérium égisze alatt készültek létrehozni. Irányításában a War Office (Hadügyminisztérium), a Foreign Office (Külügyminisztérium), valamint a Ministry of Economic Warfare (Gazdasági Hadviselés Minisztériuma) volt leginkább érdekelt. A Ministry of Economic Warfare-t abban az időben a fentebb említett Hugh Dalton vezette, aki jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a születőben lévő szabotázsszervezet az ő minisztériumának irányítása alá kerüljön. Pozícióját erősítette a SIS válsága, amely lehetővé tette, hogy az új szervezet az MI6-on¹⁸ és a Foreign Office-on kívül jöjjön létre. A háborús események alakulása ugyanis hozzájárult számos brit hírszerzési hálózat felbomlásához, és a SIS tisztviselői ekkoriban az emigráns – különösen a csehszlovák és lengyel – hírszerző tisztek segítségére voltak utalva.

Dalton a pártpolitikán keresztül is megpróbált befolyást szerezni az alakulóban lévő szervezet felett. A Clement Attlee-nek, a Munkáspárt akkori vezetőjének írt levelében (amely pártnak maga Dalton is tagja volt) azzal érvelt, hogy „a közönséges katonák nem azok az emberek, akik forradalmat és társadalmi káoszt idéznek elő, vagy úriemberhez méltatlan módszereket alkalmaznak egy háború megnyerésére”.¹⁹ A Dalton és a Clement Attlee közti egyeztetés döntő fontosságúnak bizonyult az alakulóban lévő intézmény feletti jogkörök végleges odaítélése szempontjából. A parlamentben Attlee azt követelte, hogy a Munkáspárt kapja meg a SOE felügyeletét. Ezzel akarta ellensúlyozni a konzervatívok befolyását, akik akkoriban

¹⁷ Lásd pl. *The German Fifth Column in Poland*. London, Melbourne 1941; *Jong de Louis: The German Fifth Column in the Second World War*. London 1956.

¹⁸ Military Intelligence Section 6., brit titkosszolgálat [Szerk.].

¹⁹ Dalton Papers. Hugh Dalton Clement Attleehez címzett, 1940. júl. 2-án kelt levele. Idézi *Stafford, D.: Britain and European Resistance* i. m. 25.

a Foreign Office-t és az MI5-öt (a Brit Hírszerzés Kémelhárító Osztályát) irányították. Attlee követelése teljesült, és a SOE a Ministry of Economic Warfare hatáskörébe került. Hugh Daltonnak világos elképzelése volt arról, hogyan kell eljárnia a SOE-nek: „Az ellenség által megszállt valamennyi területen olyan mozgalmakat kell szerveznünk, amelyek hasonlóak az írországi Sinn Fein mozgalomhoz, a Japán ellen most működő kínai gerillákhoz, a Wellington hadjáratában jelentős szerepet játszó spanyol felkelőkhöz, vagy – ezt akár be is ismerhetjük – azokhoz a szervezetekhez, amelyeket maguk a náciak a világ szinte minden országában olyan figyelemre méltó módon felépítettek. Ennek a »demokratikus internacionálénak« sokféle módszert kell alkalmaznia, beleértve az ipari és katonai szabotázt, a munkaügyi agitációt és sztrájkokat, a folyamatos propagandát, az árulók és a német vezetők elleni terrorcselekményeket, a bojkottokat és a zavargásokat.”²⁰

A második világháború kitörése előtt számos tiszt számára ismeretlen volt az irreguláris hadviselés fogalma, más néven a „gerilla-hadviselés”²¹, amely azonban végérvényesen beírta magát a második világháború történetébe. Az irreguláris hadviselés egyik legfontosabb intézménye a már említett SOE volt. A hivatalosan 1940. július 22-én létrehozott szervezetnek két fő célja volt: szabotázs- és terrorista tevékenységek támogatása, illetve olyan felkelések szervezése, amelyek a háború későbbi szakaszában, az előre nyomuló szövetséges hadseregekkel együttműködve bontakoztak volna ki. Vagyis olyan beavatkozások előkészítése, amelyek ideális esetben a lehető legnagyobb erővel, a lehető legkevesebb fegyver és élőerő felhasználásával mérték volna csapást az ellenségre.

A SOE létrejötte – mint a fentiekből kitűnik – közvetlen reakció volt Franciaország 1940 kora nyarán elszenvedett vereségére. A szervezetnek azonban léteztek elődjei már a konfliktus kitörése előtt, és az ő tapasztalataikra támaszkodhatott is. Ezek a korábban már említett D szekció – a Special Operations 1 (SO1) és a Special Operations 2 (SO2)²² –, valamint a Military Intelligence Research (a továbbiakban: MIR) voltak, amelyek a War Office alá tartoztak. Egy részüket 1940 folyamán beolvasztották az újonnan megalakított SOE-be. Ez az eljárás, illetve a munkaspárti és konzervatív vezetők konfliktusai azonban akadályozták a brit hírszerző szolgálatok közötti kapcsolatokat.

²⁰ *Hugh Dalton*: The Fateful Years. Memoirs 1931–1945. London 1957. 368.

²¹ *Colin McVean Gubbins*: The Art of Guerilla Warfare. A szerző archívumából.

²² Az SO1 elsősorban propagandával foglalkozott. A háború kitörése előtt a Németország elleni felforgató propaganda lehetőségeit vizsgálta, amelynek szervezőjévé is előlépett volna a háború esetleges kitörését követően. Úgy tervezték, hogy a fő eszköz a BBC rádióadása lesz. Az SO2 az ipari szabotázs módszereit, formáit és módjait vizsgálta, de ezzel egyidejűleg a terrorizmust és a partizán harcmodort, továbbá az említett tevékenységek biztosításához szükséges találmányokat és szerkezeteket is kutatta. A SOE elődjeivel kapcsolatos részletesebb információkat lásd *William Mackenzie*: The Secret History of S.O.E.: Special Operations Executive 1940–1945. London 2000. 3–36.

A SOE egyik kezdeti elképzelése az úgynevezett titkos hadseregek létrehozása volt az ellenség által elfoglalt területeken. A koncepciót Gladwyn Jebb²³ és George Taylor²⁴ dolgozta ki, a feladatokat Colin McVean Gubbins vette át. Gubbins – aki a MIR egy részével csatlakozott a SOE-hez – egyik első feladatáért kapta meg a lengyel és a csehszlovák titkos hadseregekkel való kapcsolattartást. Nem véletlenül bízták ezt Gubbinsra: érdekelték a csehszlovákiai események, és 1939 szeptemberében a brit katonai misszió tagjaként Lengyelországban állomásozott. Gubbins tehát birtokában volt a szükséges helyismereteknek és személyi kapcsolatoknak is. Annak ellenére, hogy Dalton eredetileg azt szorgalmazta, hogy az irreguláris hadviselést ne katonai módon és egyenruhás tisztek befolyása nélkül folytassák, mégis Gubbinsra, a hivatásos katonára esett a választás. Pályafutása elején a Jebb és Taylor által javasolt, a titkos hadseregek által megvalósuló diverziós hadviseléssel foglalkozott. A britek 1940 nyarán a csehszlovák és a lengyel ellenállást, valamint a már említett Nemzeti Védelmet és az ehhez hasonló szervezeteket tekintették e hadseregek mintáinak.

A SOE és Csehszlovákia, különös tekintettel a szlovák területekre

Az ellenállási hálózatokon túl a SOE más okokból is érdeklődött a csehszlovákiai térség iránt. A Csehszlovákia képviselőivel való szoros együttműködést főként az a szándék indokolta, hogy a megszállók vagy a kollaboránsok kezében lévő, a németek háborús erőfeszítéseit támogató ipart gyengítsék. A Protektorátus bizonyos részei és a szlovák állam területének zöme akkoriban a Royal Air Force (RAF) bombázóinak hatótávolságán kívül estek, ezért is kellett más eljárásokat, módszereket választaniuk. Ezek célja egyrészt a helyi szabotázsakciók ösztönzése,

²³ Gladwyn Jebb (1900–1996) brit diplomata volt, aki Hugh Dalton irányítása alatt dolgozott az újonnan létrehozott Ministry of Economic Warfare-ben. Szerepét (a SOE vezető alakja volt) külpolitikai tanácsadói pozícióval (Foreign Policy Adviser) leplezték. A második világháború alatt a szövetségesek konferenciáin tanácsadóként működött, pl. San Franciscóban, ahol az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrejöttéről folytak tárgyalások. A harcok befejezését követően az ENSZ Előkészítő Bizottságának ügyvezető titkára lett, 1945 októberében az ENSZ megbízott főtítkárává nevezték ki. Ezt a tisztséget 1946 februárjáig töltötte be. – Obituaries: Lord Gladwyn. Independent (UK), 1996. október 26.

²⁴ George Francis Taylor (1903–1979) 1939 márciusában kereste meg a Foreign Office-t azzal az ajánlattal, hogy háborús konfliktus esetén a hivatal rendelkezésére áll. Ennek köszönhetően mutatták be Grant ezredesnek a D szekcióból. Ezt követően a D szekció balkáni hálózatának vezetőjeként tevékenykedett. Miután Hugh Dalton elbocsájtotta Grant ezredest, Sir Frank Nelsonnak, a SOE első igazgatójának kabinetfőnöke lett. A következő években a világ különböző pontjain (Balkán, Egyiptom, Washington) képviselte a SOE-t. A szervezetben vállalt utolsó feladata a távol-keleti szervezet vezetése volt. A második világháború harcainak lezárulta után a bankszektorban tevékenykedett. – Oxford Dictionary of National Biography, George Francis Taylor (<https://doi.org/10.1093/ref:odnb/47386>, letöltés: 2022. okt. 23.)

másrészt a protektorátusbeli munkások támogatásának megszerzésére irányuló német törekvések gáncsolása volt.

A fenti célok elérésére a SOE kiképzőközpontjaiban, a Brit-szigetek több pontján működő Special Training Schools létesítményeiben speciálisan kiképzett ügynököket vetettek be. Kiképzésük után csehszlovák hírszerző tisztek felügyelete alá kerültek, akik a külföldi csehszlovák hadsereg soraiból választották ki őket.

A későbbi műveletekben bevetett különleges ügynökök kiképzésének kezdetét 1940. november 27-re datálom, ugyanis ezen a napon kereste fel Karel Paleček őrnagy az 1. csehszlovák dandár parancsnokságát; ott kiválasztotta az első hat jelöltet, és alávetette őket az úgynevezett toborzási eljárásnak. A műveletek tervezése még kezdeti stádiumban volt, és az ügynökök szállításának módjait fontolgatták. Az egyik lehetőség a szárazföldi szállítás volt, mely esetben az ügynökök a déli evakuációs útvonalon, azaz Jugoszlávián és Magyarországon keresztül jutottak volna el a Cseh–Morva Protektorátus területére, illetve a szlovák államba. Azonban a csehszlovák hírszerző szolgálat rendelkezésére álló információk 1940 végén arra utaltak, hogy a német támadások a Balkán felé folytatódnak. Végül – valószínűleg e jelentések hatására is – a csehszlovák hírszerzők a légi úton történő szállítás mellett döntöttek.

František Moravec²⁵ ezredes 1940. december 12-én Londonban találkozott a SIS és a SOE tisztviselőivel. Az utóbbit Gubbins ezredes és Wilkinson őrnagy, az előbbit Howard százados és Gibson őrnagy képviselte. František Moravec részletesen beszámolt a Cseh–Morva Protektorátus területén zajló szabotázsokról, és hangsúlyozta, hogy azok további kiterjesztése csak külföldi segítséggel – képzett szakértőkkel, megfelelő anyagokkal – lehetséges. A korabeli két legfontosabb brit titkosszolgálat jelenlévő képviselőit az elképzeléseiről és igényeiről is tájékoztatta, többek között az ügynökök légi úton történő szállításával, a képzéssel és az anyagellátással kapcsolatban. Moravec ezredes pozitív választ kapott, de kéréseit írásban is meg kellett fogalmaznia a hivatalos intézkedéshez; kérelme 1940. december 30-án érkezett meg a brit hatóságokhoz.²⁶ A SOE és a csehszlovák hírszerzők (különösen František Moravec ezredes) közötti kapcsolatok későbbi alakulását nyomon követve fontos megjegyezni, hogy Moravec a hazai ellenállás szabotázsstevékenységének ismertetésével nyerte el a támogatást. A csehszlovák hírszerzés későbbi vonakodása a szabotázsok végrehajtásától alapvetően változtatta meg a SOE-vel való viszonyt.

²⁵ František Moravec a második világháború idején a csehszlovák hírszerző szolgálat (a Nemzetvédelmi Minisztérium III. főosztálya) élén állt, és kulcsszerepet játszott a második világháború idején, csehszlovák területen végrehajtott speciális műveletek szervezésében.

²⁶ *Marie Matušu: Muži pro speciální operace. Praha 2004. 84.*

1940–1941 fordulóján önálló csehszlovák [angol megfelelője Czech – M. P.] szekciót hoztak létre a SOE-n belül. Első parancsnoka Peter Wilkinson lett, aki a SOE és a csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztérium (MNO) II. főosztálya közötti együttműködés legintenzívebb időszakában (1941–1942-ben) vezette ezt a SOE-szekciót.

1941 januárjában Gubbins tárgyalásokat folytatott a csehszlovák hírszerző szolgálat képviselőivel, ezt követően pedig gőzerővel indult el a megszállt csehszlovák területre szánt ügynök(ök) bevetésének előkészítése. Abban az időben az ügynökök kiképzése nagyon egyszerű volt (rövid ideig tartott, csak a legszükségesebb felszereléssel). Többek között ennek köszönhető, hogy már egy hónappal a fent említett találkozó után kezdetét vehette a Benjámín-misszió.

Otmar Riedlnek, az első csehszlovák ügynöknek több mint két hónapja volt arra, hogy felkészüljön ejtőernyős ugrására, mert kijuttatása csak harmadszorra sikerült, 1941 áprilisában. Az akció azonban nem érte el a célját, mivel Riedl egy navigációs hiba miatt osztrák területre érkezett.²⁷ Közben a helyzet egyre romlott a Protektorátusban. A Gestapo a rajtaütés során felfedezte, majd megsemmisítette a Sparta I rádiót, amelyen keresztül a hazai ellenállás kapcsolatot tartott az ellenállás egyesült királyságbeli képviselőivel. A hazai ellenállás vezetőinek tudta nélkül létrehozott tartalékállomás, a Sparta II – bonyodalmak árán, de – 1941 őszéig kapcsolatban maradt Londen-nal.

A Protektorátus területére elsőként kiküldött különítményeket egyértelműen hírszerzéssel bízták meg. A már említett Otmar Riedl feladata az volt, hogy új kristályokat szállítson az ellenállóknak a Sparta rádióhoz, ahogyan a Percentage-művelet is ezt a célt szolgálta. A következő hónapokban – a rövid nyári éjszakák alatt – a RAF technikailag képtelen volt további ügynököket szállítani a Protektorátusba.

Ez idő alatt a SOE megbízottjai a téli műveleti időszakban végrehajtható szabotázsakciókról konzultáltak Csehszlovákia képviselőivel. A SOE csehszlovák

²⁷ Otmar Riedl (1914–1994) a kötelező katonai szolgálat előtt a Baťa cégnél dolgozott, ahová aztán vissza is tért. Munkájából adódóan üzleti célú kiküldetésben volt Belga Kongóban. A Csehszlovákiába való visszatérése során azonban úgy döntött, hogy belép a külföldi csehszlovák hadseregbe. Részt vett a franciaországi harcokban, majd a csehszlovák hadsereg magjával együtt Nagy-Britanniába ment, ahol az 1. csehszlovák dandár 1. gyalogszázádához osztották be. 1941 januárjában kiválasztották a Benjámín-művelethez szükséges speciális kiképzésre (a művelet célja – egyebek mellett – Beneš elnök üzenetének a hazai ellenálláshoz való eljuttatása volt). Ejtőernyővel csak harmadjára sikerült „ledobni” őt, akkor is hatalmas navigációs hibával, hiszen Riedl Csehország helyett az osztrák Alpok fölött ugrott ki. Riedl gyorsan megszabadult a kompromittáló anyagoktól, és mivel a csehszlovák ügynökök civil ruhában ugrottak, a vámellenőrzésnél sikeresen adta ki magát a Baťa cég képviselőjének, aki épp a legyőzött Jugoszláviából tér vissza Csehszlovákiába. Egészen a háború végéig dolgozott a Baťa cégnél, és nincs tudomásunk róla, hogy a Cseh–Morva Protektorátusban bekapcsolódott volna további ellenálló tevékenységbe. Részletesebben lásd Vojenská osobnosti československého odboje 1939–1945. Red. Jaroslav Lánik. Praha 2005. 249.

szekciójának illetékesei megpróbálták információt szerezni a csehszlovákiai ellenállás erőforrásairól és elhelyezkedéséről. 1941 nyarának végére az ügynökök tervezett nagy-britanniai kiképzése szilárd szervezeti keretet kapott. A csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztérium hírszerzési főosztálya az I. osztály (az offenzív hírszerzés) mellé létrehozott egy másik osztályt, amelyet „D” néven emlegettek. 1941 nyarától itt összpontosult az ügynökök kiküldésével kapcsolatos minden ügy. Az 1941 októberétől a következő év áprilisáig tartó műveleti időszakra programot dolgoztak ki a hazai ellenállás megsegítésére, és az ellenállást – szabotázs, diverzió, rádiókommunikáció, hírszerzés és terrorizmus terén kiképzett – szakemberekkel kívánták ellátni. A terv készítői ezeket a tevékenységeket, érthető módon több különítményre bízta. Mindegyik kapott egy alapfeladatot, amelynek teljesítésével a – Gestapo beavatkozásai következtében meggyengített – hazai ellenállás megerősítéséhez kellett hozzájárulnia.

A hadműveleti terv elkészítésére a Protektorátusbéli náci személyzeti politika változása is hatott. A SOE és František Moravec közötti kommunikációt – a szabotázsstevékenységek fokozásával kapcsolatban – alapvetően befolyásolta Reinhard Heydrichnek a Csehország és Morvaország helyettes birodalmi protektorává való kinevezése. Heydrich a kinevezése után statáriumot hirdetett, és úgy döntött, hogy kivégezti a bebörtönzött ellenállók egy részét, köztük a háború előtti csehszlovák hadsereg magasrangú képviselőit is.²⁸ Az Anthropoid-művelet²⁹ közismertsége miatt nem kívánok részletesen foglalkozni a Reinhard Heydrich likvidálására kidolgozott tervvel, sem annak kivitelezésével, inkább az úgynevezett III. különítményhullám kevésbé ismert műveleteit fogom bemutatni.

Az Appennini-félszigeten végrehajtott sikeres szövetséges hadjárat alapvető változásokat hozott, többek között hozzájárult a Cseh–Morva Protektorátusban végrehajtott bevetések számának növekedéséhez. Az olasz vidék 1944-ben több okból is fontos volt a csehszlovák ellenállás számára. A leglényegesebb az volt, hogy megfelelő felvonulási területet biztosított a szlovák térségbe irányuló bevetések számára, mely térség az Egyesült Királyságból érkező bombázók maximális hatótávolságának határán helyezkedett el. 1943-ban jelentősen visszaesett a bevetett ügynökök száma (a személyes ellenségeskedések miatt is), ez a helyzet 1944 tavaszán változott meg.

A SOE terveiben és hozzáállásában bekövetkezett változást tágabb összefüggéseiben kell vizsgálni. Közeledett az Overlord-hadművelet, és a szövetséges hírszerzés egyik hosszú távú célja az volt, hogy olyan nyugtalanságot szítson a kontinensen, amely az invázió megállítására törekvő német csapatok mozgósítását

²⁸ Részletesebben lásd *Gerwarth Robert: Hitler's Hangman: the Life of Heydrich*. New Haven 2012. 393.; *René Küpper: Karl Hermann Frank (1898–1946)*. Praha 2012. 381.

²⁹ 1942. máj. 27-én a SOE támogatásával kiképzett csehszlovák katonák merényletet követtek el Reinhard Heydrich SS-Obergruppenführer ellen. Heydrich néhány nappal később belehalt sérüléseibe.

nehezítené. A Csehszlovákiába tervezett műveletek már 1944 februárjában kiemelt prioritást kaptak. Ez egyben azt is jelentette, hogy nem ismétlődhetek meg az ügynökök szállításával kapcsolatban korábban felmerült különböző problémák.³⁰ A kiemelt helyzet oka a front fokozatos közeledése volt a csehszlovák területek felé, valamint az új dél-olaszországi SOE-bázis létrejötte, ahonnan egyszerűbb volt az ügynökök kiküldése.

A normandiai partraszállást megelőzően megfogalmazódott az ötlet, hogy a SOE-vel együttműködve nagyobb számban vessenek be ügynököket. Ezt a brit javaslatot Csehszlovákiában nem fogadták túl nagy lelkesedéssel. 1944 májusában a csehszlovák vezetők, köztük Moravec ezredes, Ingr és Neuman-Miroslav tábornokok már nem a helyi lakosságot fenyegető potenciális veszéllyel érveltek, mint 1942 őszén. A csehszlovák hadvezetés célja ekkor már az volt, hogy tárgyalásokat folytasson a csehszlovákiai páncélos dandár részvételéről a közelgő nyugat-európai invázióban. Ingr tábornok úgy vélte, nincs kellő számú ember mindkét terv megvalósításához. Azt állította, hogy „amikor engedélyt kért a hadügyminisztériumtól, hogy a dandárból embereket vonjon ki a csehszlovákiai hadműveleteink végrehajtására, azt a választ kapta, hogy ha ez megtörténik, a dandárnak nincs értéke a második front számára, ezért nem fogják bevetni.”³¹

A csehszlovák vezetés a lehető legnagyobb propagandahatással akarta felhasználni az emigráns katonákat, és ezt a tőkét a háború utáni tárgyalásokon is ki akarta aknázni. Az ellenséges területen vagy a front közelében végrehajtott szabotázs- és a hírszerző tevékenység érthető módon erre nem volt alkalmas. Mindez feszültséget szült a csehszlovák vezetés és a britek között. A brit hírszerzők felhívták a figyelmet arra, hogy 180 csehszlovák tisztet szállítottak a Szovjetunióba, ahol a csehszlovák hadtest soraiban kellett szolgálatot teljesíteniük.³² Rámutattak arra is, hogy ők 1944 májusában 30 katona elbocsátását kérték, ami jóval kisebb szám, mint a Szovjetunióba szállított tisztéké.

A nyugati ügynököknek a – korábbi tervekhez képest többszöri – bevetéséről folyó kommunikációban a britek azon törekvése látható, hogy ellensúlyozzák a Szovjetunió befolyását Csehszlovákia területén. 1944 májusára *de facto* sem a briteknek, sem a csehszlovákoknak nem sikerült olyan működő hírszerző vagy szabotázhálózatot kiépíteniük, amely hosszabb ideig ellen tudott volna állni a német biztonsági szerveknek. Továbbá a britek már nem pusztán egy működőképes

³⁰ Jelentés a 1944. febr. 17. és márc. 3. közötti nem műveleti időszakról, 1944. márc. 4. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia – HS 4/9.

³¹ Jelentés a csehekkel elköltött munkaebédéről, 1944. máj. 18. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/9.

³² A tisztí transzportnak logikus indoka is volt: a csehszlovák hadtestben kevés tiszt szolgált, a nyugati fronton szolgálatot teljesítő csapatoknál pedig a háború egésze alatt többlet volt tisztékből.

szervezet kialakítására törekedtek, céljuk volt „a keleti és nyugati tevékenységek közötti egyensúly fenntartása [is] [...] mivel az oroszok a közeljövőben, ha nem már most, nagy számban dobnak át partizánokat és más csoportokat Kelet-Csehszlovákiába [a korabeli kontextusban a szlovák állam területére – M. P.], és ezért nem lenne bölcs dolog megengedni, hogy Csehszlovákia népében az a benyomás alakuljon ki, hogy csak keletről kaphat segítséget”.³³

1944 tavaszán a SOE helyzete és bizonyos mértékig a célkitűzései is gyökeresen megváltoztak. Az Englandspiel³⁴ nevű sikeres és közel két évig tartó német hírszerzési játszma kései leleplezése miatt a SOE lényegében elvesztette az amúgy is ingatag pozícióját. A szervezet – megalakulásának időszakához hasonlóan – ismét megpróbálta elnyerni a brit politikai és katonai felső vezetés bizalmát. Azonban az, hogy a szovjet hadvezetés sikeresen vetett be partizáncsapatokat csehszlovák területen anélkül, hogy a nyugati szövetségesek korábbi tevékenységéről a széles közvélemény értesült volna, semmiképpen sem volt kedvező a SOE számára. 1944 tavaszán tehát propagandapárbaj zajlott a szövetségesek között. Természetesen a SOE pozícióját nehezítette, hogy titkos intézményként működött.

Ami a brit–csehszlovák vitát illeti, a britek – a korábbi együttműködés tapasztalatai alapján – határozott álláspontra helyezkedtek a tárgyalások során: „Eljött az idő, hogy a kártyákat határozottan kiterítsük az asztalra. Korábban rendkívül gyenge volt a pozíciónk, mivel nem tudtunk csoportokat juttatni az országba. Ma már erős helyzetben vagyunk, mivel vannak eszközeink és lehetőségeink, hogy megfeleljünk azoknak az elvárásoknak, amelyeket a csehek e munkával kapcsolatban támasztanak velünk szemben. Az elmúlt két évben az érv a szállítások lehetetlensége volt. Most, hogy a szállítások lehetővé váltak, azzal érvelnek, hogy senkit sem tudnak nélkülözni a csapataikból.”³⁵ A SOE igényei és a csehszlovák hadsereg-parancsnokság álláspontja közti feszültséget végül sikerült kompromisszummal feloldani. Az MNO II. főosztálya ugyanis rendelkezett olyan katonákkal, akik még az előző műveleti időszakban kaptak kiképzést, s akik – megszerzett tudásuk felfrissítését követően – bevethetők voltak ügynökként. Ezzel egyidejűleg František Hieke-Stoj ezredes meglátogatta azokat az olaszországi fogolytáborokban levő katonákat, akik a csehszlovák hadseregbe való belépés és a speciális hadműveleti bevetés iránt érdeklődtek. Ők gyorsított kiképzést kaptak

³³ Jelentés a csehekkel elköltött munkaebédéről, 1944. máj. 18. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/9.

³⁴ A német biztonsági erők beszivárgásáról a SOE és a holland ellenállás tevékenységébe lásd *Joseph Schreider: Das war das Englandspiel*. München 1950; *Leo Marks: Between Silk and Cyanide: the Story of SOE's Code War*. London 1998.

³⁵ Jelentés a csehekkel elköltött munkaebédéről, 1944. máj. 18. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/9.

Olaszországban; ezt követően (részben) ők alkották a Courier-5 és az Embassy különítményeket.

Az egyik bevethető csoport a Manganese volt, melynek műveleti területe a szlovák állam nyugati vidékére esett. A Vörös Hadsereg közeledtével ez a térség egyre nagyobb jelentőségre tett szert, mind az MNO II. főosztálya, mind pedig a brit hírszerzés jelentéseket várt innen. Valójában a szovjet információs csatornák megkerülése volt a cél. A szlovák állam területén tartózkodott abban az időben Jaroslav Krátky százados is, az egyetlen olyan, a SOE-vel együttműködésben kiképzett csehszlovák ügynök, aki nem légi úton jutott el műveleti területére. Krátky százados a szlovák nemzeti felkelés kitörése után – Zdena fedőnéven – az MNO II. főosztályával folytatandó kommunikáció összekötő tisztje volt. A hírszerzők azután a SOE képviselőinek is átadtak információkat.³⁶

A Windproof-misszió szlovák területen

Ahogy már említettem, a SOE ügynökei a háború alatt Európa több részén is működtek. Tevékenységük szoros összefüggésben volt a helyi ellenállási mozgalmak képviselőivel ápolta aktuális kapcsolatokkal. Ez alól a SOE terveinek egyik főszereplője: Jugoszlávia sem jelentett kivételt, ahonnan különítmények indulhattak Magyarországra és valószínűleg Közép-Európa más országaiba is. 1944 első felében azonban meglehetősen feszült volt a viszony a SOE és a jugoszláv partizánok vezetője, Josip Broz Tito között. A partizánparancsnok végül úgy döntött, hogy meggátolja a SOE-ügynökök jugoszláviai áthaladását és Magyarországra való eljutását; pedig Magyarországot nem sokkal korábban (1944. március 19-én) megszállták a nácik, és az ügynököknek a helyszínen kellett volna lenniük.

Az egyik tervezett akció a Desford-művelet volt. Előkészítésénél két bevetési területet mérlegeltek: Északkelet-Magyarországon Gyöngyös és a Bükk térségét, valamint délnyugaton Szentgotthárd és Nagykanizsa környékét. A művelet célja az lett volna, hogy magyar területről küldjön hírszerzési információkat, és ott ellenállási sejteket hozzon létre. Az ügynököknek kapcsolatot kellett volna tartaniuk a Bariban található bázissal³⁷ és a SOE londoni központjával. A művelet kezdő időpontját 1944 májusában határozták meg, de a rádióállomások és a magyarul beszélő ügynökök hiánya miatt végül elhalasztották a bevetést. Az akció előkészítését a szlovák nemzeti felkelés kitörése, valamint Tito említett álláspontja is befolyásolta. A különítmény továbbra is azzal számolt, hogy célterülete

³⁶ *Lubor Nedbal*: Operace Karas: Zpravodajec mjr. Jaroslav Krátky ve službách Československa za druhé světové války. Praha 2019.

³⁷ A bari bázist a dokumentumokban gyakran jelölik a Force 139 fedőnévvel. Parancsnoka Henry Threlfall alezredes volt, aki 1944 őszén a felkelők területére is ellátogatott.

Magyarországon lesz, azonban megváltozott az érkezési pont és a művelet elnevezése is. Desfordból Windproof-különítmény lett, amelynek parancsnokává John Sehmer őrnagyot nevezték ki.³⁸

Az első sikertelen kísérlet után a Windproof tagjai 1944. szeptember 18-án a szlovákiai Újbányától nem mesze értek földet, majd átmentek Besztercebányára. Itt – az amerikai Office of Strategic Services által szervezett misszió tagjain kívül – a Manganesek-különítmény résztvevőivel is találkoztak, akiket még Bariból ismertek. A Windproof tagjai azáltal, hogy érkezésüket követően a felkelés térségében maradtak, szembementek az eredeti paranccsal, hiszen a rendeltetési területük továbbra is Magyarország maradt. Sehmer ezzel pontosan tisztában volt, ezért távirataiban a súlyos helyzetre figyelmeztette a briteket, és a felkelés támogatására kérte őket.³⁹

Sehmer annak érdekében, hogy megelőzze feletteseinek az eredeti tervek ignorálása miatti kritikáit, úgy döntött, hogy különítménye két tagját, Durovecz Andrást (fedőneve Andrew Daniels) és Steve Stevensont (fedőneve Steve Zenopian) a szlovák–magyar határ közelébe küldi. Ő maga a különítmény többi tagjával az 1. Csehszlovák Hadsereg parancsnoksága mellett maradt Szlovákiában, ahol csoportja hivatalos brit misszióvá vált a felkelésben. Sehmer ezt követően hírszerzési információkat kezdett küldeni Londonba, illetve Bariba. Döntése főként a felkelő hadsereg parancsnokának, Ján Golian dandártábornoknak a kezdeményezésére született meg. Golian korábban azt feltételezte, hogy a britek hozzá küldték Sehmer csoportját.⁴⁰ Sehmer eljárását – végső soron – igen feleslegesnek értékelhetjük. Abban az időben a felkelés térségében több rádió is működött, amelyeken keresztül a felkelés vezetői, a Manganesek- és a Karas-csoport, valamint az Amsterdam-különítmény tagjai közvetlen kapcsolatban álltak a londoni csehszlovák emigráns kormánnyal, illetve az MI9-cel.⁴¹ A SOE képviselői nyugtalansággal figyelték Sehmer ténykedését, és a művelet eredeti céljára emlékeztették.

A Sehmer és a brit hírszerzők közt fennálló ellentétet csak a Bariban lévő bázis parancsnokának látogatása oldotta fel. Henry Threlfall alezredes – aki 1944. október 7-én érkezett a felkelés térségébe – nemcsak Ján Goliannal találkozott, hanem John Sehmerrel is. Több oka is volt annak, hogy a SOE „látogatóba” küldte a tisztet: egyrészt ez gesztus volt a csehszlovákoknak, másrészt a SOE közvetlenül a helyszínen kívánta felmérni a helyzetet, vagyis nem a Windproof- vagy a térségben tartózkodó

³⁸ John Sehmer személyével kapcsolatban lásd a személyes aktáját itt: TNA SOE, Personnel Files, John Sehmer, HS 9/1338.

³⁹ A táviratok egy része ebben az iratban található: TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/9. Windproof part I.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Az Amsterdam-műveletről lásd *Martin Posch*: Haviva Reick and Operation Amsterdam in the Light of British Sources. In: *Judaica et holocaustica* 1. Šéfred. Eduard Nižňanský. Banská Bystrica 2019. 84–123.

más missziók tagjainak híradásai alapján. Threlfall alezredes a Ján Goliannal való találkozója során világossá tette a SOE álláspontját a szlovákiai háborús helyzettel és a John Sehmer vezette misszió feladataival és lehetőségeivel kapcsolatban. Nem felejtette el hangsúlyozni, hogy művelési területük továbbra is Magyarország marad.⁴²

Ján Golian tájékoztatta Threlfallt a magyar határ átlépésének lehetőségéről. Ő maga ezt problémásnak ítélte, mivel a határátlépést olyan brit ügynököknek kellett végrehajtaniuk, akik közül néhányan nem beszéltek magyarul. Threlfall ennek ellenére arra kérte Sehmet, hogy helyezze át a tevékenységét a főparancsnokságból a magyar határhoz közelebb eső térségbe. Ugyanakkor bizonyos fokú autonómiát is biztosított számára, tudván, hogy nemcsak a Londonból érkező utasításokat kell majd követnie, hanem a felkelés aktuális eseményeit is.⁴³

Threlfall alezredes távozása után továbbra is működtek brit ügynökök a felkelés térségében. A Windproof-különítmény tagjai a szlovák nemzeti felkelés leverése után is szlovák területen maradtak, ekkor – a felkelők egy részéhez hasonlóan – a hegyekbe húzódtak vissza. Az ügynökök nagy része azonban nem érte meg a háború végét. 1944 karácsonyának második napján hegyi rejtékhelyükön megtámadta őket az Abwehrgruppe 218. partizánellenes egysége, és elfogta a Windproof-különítmény maradékát, valamint a Green hadnagy parancsnoksága alatt álló amerikai csoportot. A náci előbb szlovákiai városokban (Brezsnóbánya, Besztercebánya, Pozsony) tartották fogva a hírszerző csoportok elfogott tagjait, akiket végül a mauthauseni koncentrációs táborba deportáltak. Ott kínzásoknak vetették alá őket, hogy információkat szerezzenek tőlük. Végül a Reichssicherheitshauptamt (Birodalmi Biztonsági Főhivatal) főnökének, Ernst Kaltenbrunnernek az utasítására a foglyokat mint kémeket kivégezték.⁴⁴

Ez idő alatt a SOE egy további műveletet tervezett a felkelés területére. Ennek végrehajtásával a Mica-különítményt⁴⁵ bízták meg, amelynek tagjai Kenneth Greenless és Rupert Raw alezredesek, Schweitzer százados és Edwards híradós őrmester voltak. A csoport tagjainak 1944. október 29-én kellett volna ejtőernyővel leugraniuk Dóvalban, ahol akkoriban a felkelők parancsnoksága állomásozott. Az 1944. október végi–novemberi ismert események (mint például Besztercebánya eleste, Golian és Viest tábornokok elfogása) miatt nem került sor az ugrásukra. A SOE azonban továbbra is számolt a fent említett tiszteknek a szlovák állam területén való

⁴² Zudová-Lešková Zlatica: Správa pplk. H. M. Threlfalla z rozhovoru s generálom Golianom 7. 10. 1944. Historie a vojenství 45. (1996) 3. sz. 127.

⁴³ Uo.

⁴⁴ *Ogden Alan*: Through Hitler's Back Door: SOE Operations in Hungary, Slovakia, Romania and Bulgaria 1939–1945. London 2010. 83.

⁴⁵ Bővebben lásd MICA: to establish mission with Slovak insurgents. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/42.; uo. HS 4/48.

bevetésével. Lehetőségként kínálkozott a Vladimír Prikryl ezredes parancsnoksága alatt álló 2. csehszlovák ejtőernyős dandárhoz⁴⁶ történő beosztásuk. Ez az elképzelés azonban a szovjet tisztviselők rosszallását váltotta ki. A felkelés leverése után a dandárnak kelet felé kellett volna vonulnia és csatlakoznia a Vörös Hadsereghez. A szovjet hadvezetés – és különösen Konyev marsall – azonban tiltakozott az ellen, hogy a Mica-különítményt Prikryl egységéhez rendeljék. A brit misszió tagjai 1945. január 21-ig Bariban maradtak, ekkor visszarepültek Nagy-Britanniába.⁴⁷ E tervezett akció végrehajtásának lehetetlensége jól mutatja a Csehszlovákia területén végrehajtandó műveletek korlátait. Ebből adódóan a szlovák nemzeti felkelés idején elsősorban hírszerzői különítmények tartózkodtak a felkelők területén.

A csehszlovákiai képviselők a felkelés szervezéséhez – az ügynökök bevetésén kívül – anyagi segítséget is kértek a SOE-től. Ez a kérés azonban kívül esett a SOE hagyományos tevékenységén, és a hírszerzőknek a War Office, valamint (jelentős mértékben) a Foreign Office utasításait kellett követniük. Emiatt a SOE felhívta a figyelmet arra, hogy amennyiben nem juttatnak anyagi segítséget Csehszlovákiaiba, „az ország [Nagy-Britannia – M. P.], illetve a cseh- és morvaországi csehszlovák ellenállás és a londoni cseh kormány kapcsolatában visszalépés következik be”.⁴⁸

A hírszerzők ismét figyelmeztettek a növekvő szovjet befolyásra, amely a felkelők területére történő anyagszállítással is összefüggött. Emellett a felkelők anyagi támogatásának politikai dimenziójára is felhívták a figyelmet, emlékeztetve arra, hogy „[...] a politikai szempont sem nélkülözi a jelentőséget [...]”. Kétségtelen, hogy Őfelsége kormányának és a csehszlovák kormányának érdeke, hogy a Nagy-Britannia és a csehszlovák nép közötti kapcsolatok ne gyengüljenek. Ez akkor fog bekövetkezni, ha a csehországi és morvaországi szervezetek nem részesülnek hatékony támogatásban. Különösen akkor, amikor a csehszlovák lakosság és a Kelet közötti kapcsolatokat megerősítette a szovjetek által nyújtott támogatás.⁴⁹

A dokumentumból nem derül ki egyértelműen, hogy Cseh- és Morvaország alatt a felkelés térségét értették-e. Az irat keletkezésének ideje és a szlovák területnek a Cseh- és Morvaország kifejezéssel való, britek általi gyakori összetévesztése erre utal. A britek minden bizonnyal tisztában voltak azzal, hogy a Vörös Hadsereg csapatai rövid időn belül Szlovákiában lesznek, ezért megpróbálták megszerezni a helyi lakosság támogatását.

⁴⁶ *Jiří Šolc*: Padáky nad Slovenskem: 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997, 194.

⁴⁷ MICA: to establish mission with Slovak insurgents. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/42.; uo. HS 4/48.

⁴⁸ Asszisztencia Csehországnak és Morvaországnak c. dokumentum, 1944. okt. 6. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/7. Resistance and post hostilities: Slovak rising.

⁴⁹ Uo.

A SOE-t a vezérkar a felkelés leverése után, 1944. november 9-én egy irreális feladattal bízta meg. A cél egy csehszlovákiai szabotázsszervezet ismételt megteremtése és fenntartása lett volna. Keswick ezredes – aki a földközi-tengeri műveletekért felelt, amelyhez ekkoriban a közép-európai szekció is tartozott – a Gubbins tábornoknak írt levelében jelentős kritikával illette ezt a parancsot, hangsúlyozva, hogy a SOE hat hónap alatt mindössze három tonna műveleti anyagot szállított Csehszlovákiába. Keswick az 1945 eleji tervek is bírálta, kijelentve, hogy „az a törekvés, hogy Csehszlovákia számára [az ellátást – M. P.] a következő két hónapban 10 ügynökkülönműnyre korlátozzák, nevetséges, tekintve, hogy mi szükséges ahhoz, hogy a meglévő szervezet [Csehszlovákiában – M. P.] elhiggye, hogy komoly segítségre számíthat a nyugati szövetségesektől”.⁵⁰ A SOE által kifejtett tevékenység támogatottságának – Keswick által is kritizált – hiánya a következő táblázatból (1. táblázat) is nyilvánvaló. Ez a britek által – 1944 júniusa és decembere között – a különböző országoknak biztosított ellátmányok mennyiségét szemlélteti.

1. táblázat Az ellátmányok mennyisége

Célország	Mennyiség (tonna)
Jugoszlávia	26 588
Albánia	1519
Görögország (1944 decemberében nem történt szállítás)	1410
Olaszország	1576
Csehszlovákia	3

Forrás: Keswick (A/DH) ezredes 1945. január 8-án kelt levele Gubbins (C.D.) tábornoknak. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/7.

Keswick (Gubbins-szal együtt) tisztában volt azzal, hogy a szlovák nemzeti felkelés idején – a Csehszlovákia területén kifejtett korábbi erőfeszítéseik ellenére – a SOE akárcsak minimális támogatása is negatív hatással lehetett volna a brit befolyásra a háború utáni Közép-Európában. A tekintélyvesztés és az, hogy a politikai célok kihatottak a SOE hírszerzési és szabotázstevékenységére, nemcsak Csehszlovákiát, hanem egész Közép- és Kelet-Európát érintette.⁵¹

⁵⁰ Keswick (A/DH) ezredes levele Gubbins (C.D.) tábornoknak, 1945. jan. 8. TNA SOE, Eastern Europe: Registered Files Czechoslovakia, HS 4/7.

⁵¹ A tevékenységekkel és a kapcsolatokkal (pl. a lengyel emigráció és a SOE között) részletesen foglalkozik *József Garliński*: Poland. SOE and the Allies. London 1969. 284.

A SOE Magyarországon

A SOE-nek soha nem volt lehetősége arra, hogy szélesebb körű ellenzékot szervezzen Magyarországon. Politikai erőfeszítései részeként a képviselői csak abban reménykedhettek, hogy együttműködést alakíthatnak ki olyan személyekkel, akik hisznek a szövetségesek győzelmében, és rendelkeznek a Horthy-rezsimhez fűződő személyes kapcsolatokkal, kötődésekkel. A lehetőségek hiánya – ahogy például a néppárti Szlovák Köztársaság esetében is – a földrajzi távolsággal is összefüggött, amely korlátozta a brit bombázók és az ügynökök bevetését. Nem meglepő tehát, hogy a SOE magyar szekciója nem Londonban, hanem a semleges Isztambulban tevékenykedett.⁵² A tagok itt elsősorban információkat gyűjtöttek a magyarországi eseményekről, és kapcsolatokat igyekeztek teremteni. Az első kísérlet egy SOE-ügynök bejuttatására az országba csak 1943-ban történt meg,⁵³ amikor Louis (Tibor) Klement⁵⁴ hadnagyot „ledobták” a korábbi Lengyelország területén, onnan kellett eljutnia Budapestre, ami az eredetileg megbeszéltnél később sikerült. Így az a horvát diplomata, akinek a rádió adó-vevőt kellett volna becsempésznie Klement számára, a saját biztonsága érdekében időközben megsemmisítette a készüléket. A következő időszakban Klement a lengyelországi kapcsolatain keresztül küldött üzeneteket Magyarországról, de ezek – a folyamat hosszadalmas volta miatt – meglehetősen szórványosak és elavultak voltak.⁵⁵

A SOE másik kísérlete a Magyarországról származó információk stabilabb forrásának megteremtésére az volt, hogy (a szövetségesekkel folytatott titkos tárgyalások 1943-as megkezdése után) felajánlotta a magyar tisztviselőknek, hogy egyrészt titkos rádiótávíró-készüléket telepít a magyar külügyminisztérium helyiségeibe, másrészt pedig hivatalos katonai (tehát nem politikai) SOE-missziót hoz létre magyar területen. A misszió tagjai a Németország elleni irreguláris háború lefolytatásával összefüggő harcászati kérdésekben működtek volna közre tanácsadó testületként. A magyar tisztviselők elfogadták az ajánlatot, és Veress László diplomata lett a fő közvetítő a SOE és a magyar hivatalos körök között.⁵⁶ A brit diplomácia azonban tartott a szovjeteknek a SOE magyarországi missziójára adandó reakciójától. Ez volt az oka annak,

⁵² Mackenzie, W.: The Secret History of S.O.E. i. m. 503.

⁵³ A brit titkosszolgálatok korábbi tevékenységeinek körülményeiről lásd pl. *Malcolm Atkin: Section D for Destruction: Forerunner of SOE and Auxiliary Units.* Barnsley 2017. 132–137.

⁵⁴ A művelet fedőneve Pilatus volt. Klement Tibor tevékenységéről és sorsáról bővebben lásd TNA SOE, Personnel Files HS 9/846/8.

⁵⁵ Mackenzie, W.: The Secret History of S.O.E. i. m. 503.

⁵⁶ *Zoltán Peterecz: SOE Operations in Hungary during second world war.* In: *Contemporary Perspectives on Language, Culture and Identity in Anglo-American Contexts.* Eds. Éva Antal – Csaba Czeglédi – Eszter Krakkó. Cambridge 2019. 221.

hogy a Foreign Office képviselői hosszabb ideig nem foglaltak állást a misszió elindításával kapcsolatban. Változás csak 1944 márciusában történt, amikor a Foreign Office kedvezően nyilatkozott, ám a megváltozott helyzet – azaz Magyarország nácik általi megszállása – miatt a küldetés aktualitását veszítette. A SOE ebben az időben már csak a Basil Davidson őrnagy⁵⁷ parancsnoksága alatt álló misszióra számíthatott. Ez a misszió Jugoszláviában együttműködött Josip Broz Titóval, bizonyos fokig azonban magyar területen is tevékenykedett, ahol a baloldali ellenzék tagjaival való kapcsolatfelvétel volt a célja.⁵⁸ Davidson nagyon jól ismerte a magyar viszonyokat, mivel 1939-ben a SIS alá tartozó D szekció ügynökeként volt jelen Magyarországon.⁵⁹

A romló helyzet ellenére a SOE továbbra is megpróbált ellenállási hálózatokat létrehozni vagy elősegíteni azok magyarországi létrejöttét. Olyan hálózatokét, amelyek megbízható információkkal látták volna el őket a Vörös Hadsereg magyar területre érkezése után is. A SOE munkatársai nem utasították el a Szovjetunióval való együttműködést, és tevékenységük során gyakran igénybe vették kommunisták szolgálatait is (például a már említett Durovecz Andráséit a Windproof-misszióban).⁶⁰

Agoston hadnagyot 1944 áprilisában Szeged közelében „dobták le”. Agostont senki nem várta a helyszínen, és az ugrás után szinte azonnal elfogták, így soha nem használta rádióját.⁶¹ A következő hónapokban több alkalommal is bevetettek olyan embereket, akiknek a SOE hivatalos magyarországi katonai missziójában kellett volna részt venniük.⁶² Hosszú távon azonban minden próbálkozás sikertelen volt. A SOE-hálózatok létrehozására irányuló egyik utolsó kísérlet a magyarországi Windproof-misszió volt.

Mint már említettem, a különítményt irányító John Sehmer őrnagy úgy döntött, hogy (részben) a romló helyzet miatt a szlovák felkelés területén marad. A dokumentumokból kiderül, hogy egyedül Durovecz András folytatta útját magyar területre, Andy Daniels fedőnéven. Durovecznek a SOE-iratokban

⁵⁷ Basil Davidson – a SOE több ügynökével ellentétben – túlélte a bevetését. A háború után ismert Afrika-kutató lett, és több tucat könyvet írt. Ezek közül némelyik a hírszerző szolgálatok második világháborús tevékenységével foglalkozik. Lásd pl. *Basil Davidson: Special Operations Europe: Scenes from the Anti-Nazi War*. London 1980. 288.

⁵⁸ *Alan Ogden: Through Hitler's Back Door: SOE Operations in Hungary, Slovakia, Romania and Bulgaria 1939–1945*. London 2010. 30.

⁵⁹ *Atkin, M.: Section D for Destruction* i. m. 133.

⁶⁰ A SOE és az NKVD együttműködésének kérdéséről lásd *Hans Schafranek: Die Anfänge der Operation Pickaxe 1941/42. Sowjetische Funk- und Fallschirmagenten unter der Patronanz des britischen Geheimdienstes SOE. Journal for Intelligence, Propaganda and Security Studies* 2. (2008) 1. sz. 7–22.

⁶¹ *Mackenzie, W.: The Secret History of S.O.E.* i. m. 505.

⁶² Uo.

fennmaradt aktája alapján azonban kérdéses, hogy a csoportparancsnok utasítására vagy saját egyéni döntése nyomán érkezett Magyarországra.⁶³

Durovecz Magyarországról származott, de a háború előtt Kanadába emigrált, ahol aktívan részt vett a helyi kommunista párt tevékenységében. Önként jelentkezett a hadseregbe, majd később a SOE által tervezett irreguláris akciókra is. A Special Training School 103 iskolában – az úgynevezett Camp X-ben – történt kiképzése után lett részese a különleges műveletnek. A Camp X-ben zajlott kiképzésre így emlékezett vissza: „A X. tábor nem kémiskola volt, ahogyan azt a felületes írásokban általában állítják, bár jelentős része foglalkozott hírszerzési ügyekkel. Ez egy komplex kiképző létesítménynek számított, amelynek különleges célja az volt, hogy magasan képzett személyzetet biztosítson a német megszállás ellensúlyaként egy példátlan »láthatatlan háború« megvívásához. A kiképzés ugyanis nemcsak a központban zajlott, hanem annak természeti környezetében is, amely a szokásos kiképzés mellett nagyszerű terepe volt a szabotázsstaktikák gyakorlásának is.”⁶⁴

Durovecz visszaemlékezéseiben arra is kitért, hogy a brit hírszerző tiszték első tevékenységeik egyikeként pálinkával és helyi borral itatták őket. Szerinte így akarták kideríteni, hogyan viselkednek alkoholos befolyásoltság alatt.⁶⁵ Ez a kevéssé hihető történet világosan mutatja, hogy Durovecz a bevetésről szóló visszaemlékezéseinek egy részét az olvasók kedvéért és nem hiteles tanúságtételként írta. Az elbeszélésnek a valósággal való kapcsolata a szövegben található különböző kitérők, így például a második világháborús gerillaharc eredetét és az akkori európai helyzetet tárgyaló részek esetében is kérdéses. A történészek számára problematikus és minden bizonnyal pontatlan részek ellenére a visszaemlékezés hasznos, mert tartalmaz olyan információkat is, amelyek alapján – bizonyos mértékig – rekonstruálható Durovecz tevékenysége.

Durovecz már 1942 decemberében érdeklődést mutatott a harc iránt, ekkor ugyanis önként jelentkezett a kanadai hadseregbe azzal a céllal, hogy a harckocsizó hadtestben szolgáljon. Később különleges műveleti tevékenységgel kapcsolatos ajánlatot kapott. 1943 augusztusában fejeződött be a kanadai kiképzése,

⁶³ Durovecz aktájában szerepel, hogy rádión keresztül többször felszólították a visszatérésre. Tekintettel arra, hogy nem biztos, hogy volt hozzáférése olyan rádióhoz, amely megfelelő minőségben fogta a Bariból és Londonból (BBC) érkező adást, lehetséges, hogy a felhívások nem jutottak el hozzá. Részletesebben lásd TNA SOE, Personnel Files, HS 9/461/7.

⁶⁴ *Andrew Durovecz: My Secret Mission: the Story of a Young Canadian in the Special Operations Executive (SOE) during World War II.* Toronto 1996. 3.

⁶⁵ *Durovecz, A.: My secret mission* i. m. 27. Az alkoholos italok fogyasztásával összekapcsolt kiképzés elmélete valószínűleg utólag fogalmazódott meg, az olvasók érdeklődésének felkeltése céljából. A kiképzés időszakában természetesen sor kerülhetett mulatságokra is. Az ügynökök kitarását azonban nem tesztelték ilyen módon. Részletesebben lásd TNA SOE, Histories and War Diaries, Registered Files, SOE History – Organisations in Americas, Statement on S.T.S. 103.; *Denis Rigden: SOE Syllabus: Lessons in Gentlemanly Warfare, World War II.* London 2001. 11–17.

akárcsak más, magyar származású katonáké. Valamivel később más ügynökökkel együtt Észak-Amerikából Nagy-Britanniába szállították. Ellentétben azzal az elvárással, hogy titkolniuk kell kilétüket, Nagy-Britanniában feltűnő módon vett részt a magyar emigránsok közösségi életében. A velük folytatott beszélgetések során azokat a kanadai magyarokat dicsérte, akik csatlakoztak a szövetséges hadseregekhez.⁶⁶ 1944 elején Durovecz parancsot kapott, hogy menjen Egyiptomba, és ott várakozzon magyarországi bevetésére.

Magyarország német megszállása után azonban felfüggesztették a magyar ügynökök bevetésével kapcsolatos terveket (addig is a szállítás megfelelő módját keresték). A tervek egyike az volt, hogy az ügynököket Törökországon át vezetik el Magyarországra, de mivel ez túl bonyolultnak bizonyult, elvetették. Hasonló tervet dolgozhattak ki ahhoz az akcióhoz, amelyet a már említett Jaroslav Krátky százados hajtott végre 1944-ben, a csehszlovákiai Karas-művelet keretében. Tekintettel az európai frontok elmozdulására, a magyar ügynököket Egyiptomból Olaszország déli részébe, Bariba vezényelték. Némi várakozási idő után létrehozták azt a missziót, amelynek a már említett John Sehmer őrnagy lett a parancsnoka. Durovecz várakozás közben – egyebek mellett – azzal mulatta az időt, hogy parancsnokát magyarul tanította, állítólag elérte, hogy Sehmer három hét alatt megtanuljon használni 35–40 magyar szót.⁶⁷ Az, hogy a parancsnok nem beszélte a Windproof-misszió tervezett műveleti területének domináns nyelvét, rámutat a küldetés alapvető hiányosságára. A különítmény egy része – a csoport felbomlása esetén – helyi tolmácsok szolgálataira lett volna utalva.⁶⁸

Durovecz visszaemlékezéseiben érdekes leírás található arról, hogy a Windproof-csoport felosztását esetleg Ján Golian tábornok javasolta.⁶⁹ Mindazonáltal – Durovecz szerint – Golian azt mondta az ügynököknek, hogy a szlovák–magyar határon a megromlott körülmények dacára is biztosítani tudja egy ember átjutását Magyarországra. A visszaemlékezés szerint John Sehmer a Goliannal és Duroveczcel folytatott későbbi megbeszélésen úgy döntött, hogy Duroveczet Magyarországra küldi, egy budapesti kapcsolattartási címre. Durovecznek ott a helyi ellenállás képviselőivel kellett volna felvennie a kapcsolatot. Tekintettel Durovecz visszaemlékezéseinek említett pontatlanságaira és az aktájában fellelhető adatokra, a csoport felosztásának ez a módja nagyon kérdéses. Durovecz az emlékirataiban arról is beszámolt, hogy neki kellett

⁶⁶ Uo. 79.

⁶⁷ Uo. 102.

⁶⁸ A szlovák nemzeti felkelés idején Margita Kocková tolmácsolt a Windproof számára. Tevékenysége miatt a náciak megölték őt a mauthauseni koncentrációs táborban.

⁶⁹ Uo. 110. Tekintettel a felkelés térségében jellemző általános helyzetre, kérdéses, hogy Golian tábornok közvetlenül beavatkozott-e a brit misszió személyi ügyeibe.

előkészítenie a helyszíneket további ügynökök magyar területen történő ledobásához, de nem közölte az ügynökök számát és műveleti céljukat sem. A Durovecz által leírt – filmbe illő – elképzeléssel szemben valószínűleg csak néhány ügynökről lehetett szó, nem pedig nagy létszámú katonacsoportokról. Ugyanakkor kérdéses, hogy rádiótechnika nélkül hogyan kommunikált volna az előkészített területekről. Az én hipotézisem az, hogy a SOE inkább helyi ellenállási sejtek létrehozására törekedett, amelyeket képzett ügynökök csoportjai támogattak volna. Ezek aztán nagyobb ellenállási egységeket szerveztek volna (mint tette azt például a Platinum-Pewter-különítmény Csehországban).⁷⁰ Magyar származású ügynökök nagyobb létszámú ejtőernyős bevetésének ötlete azonban irreális.⁷¹ Lehetséges, hogy ez csupán Durovecz kitalációja volt, amelyet Sehmer a háború után sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudott.

Durovecznek mindenesetre sikerült átmennie a határon, majd Budapestre is eljutott, ahol felkereste az előre megadott címet. Durovecznek azonban nem volt szerencséje, mivel a cím – nem egyedülálló módon az ügynökök világában – használhatatlannak bizonyult; ugyanis Tihanyi Béla, akivel kapcsolatba kellett volna lépnie, több hónapja meghalt. Tihanyi özvegye azonban hajlandó volt segíteni neki és összehozni őt a hazai ellenállás képviselőivel, akikkel Durovecz fel is vette a kapcsolatot. Miután azonban a nyilasok átvették a hatalmat, Duroveczet letartóztatták.⁷² A háborút követően állítólag azzal dicsekedett, hogy – magát lengyelnek kiadva – sikerült kijutnia a börtönből. Az aktájában ugyanakkor sehol sem szerepel a lengyel nyelvtudásra vonatkozó utalás. Catherine Schandl szerint valótlan a lengyel álcáról és az azt követő szabadulásról szóló történet, és Duroveczet az ő apja, azaz Schandl Károly mentette meg az örök lefizetésével. Szerinte Schandl egészen 1945 tavaszáig bújtatta Duroveczet a családi házukban. Catherine Schandl így emlékszik vissza: „»Danielst«, aki magyar volt, a nácik letartóztatták Magyarországon, és Budapesten bebörtönözték. Apám ellenálló csoportja az örök megvesztegetésével kiszabadította őt a börtönből, majd apám budapesti otthonában rejtegették. Ott volt 1944 novemberétől 1945 tavaszáig. Miután Daniels néhány hétig apám házában bujkált, apámat és barátait az NKVD kelepcébe csalta, és letartóztatta, majd

⁷⁰ A különítmény tagja volt Jaromír Nechanský parancsnok, Jaroslav Pešán, Alois Vyhňák híradós és Jaroslav Kleměš híradós. Az volt a feladatuk, hogy hírszerzési információkat nyújtsanak, biztosítsák további személyek és technika fogadását, és rádiós összeköttetést tartsanak fenn a Cseh–Morva-dombság térségében. Ehhez a feladathoz két rádiót kaptak, a Viera/Bettyt és az Anna/Helenát. A valóságban azonban nagyobb ellenálló egységek létrehozásában is részt vettek, együttműködésben a helyi ellenállással. Részletebben lásd *Jiří Solc: Znamení trojského koně: životní příběh Jaromíra Nechanského*. Praha 2008. 288.; *Jan Vondráček: Poslední parašutista: Životní příběh generálmajora Jaroslava Kleměše*. Brno 2014. 211.

⁷¹ Ejtőernyősök tömeges bevetésére soha nem volt lehetősége a SOE-nek, ahogy arról pl. a lengyel ellenállás résztvevői keserű tapasztalatokat szereztek 1944 nyarán.

⁷² A személyes aktájában sajnos nem szerepel Durovecz letartóztatásának pontos dátuma. Részletebben lásd TNA SOE, Personnel Files, HS 9/461/7.

Oroszországba vitték, és bebörtönözték őket. (Daniels úgy tett, mintha nem tudna semmit az egészről, bár a SOE jelentésében elismerte, hogy találkozott velük.) Daniels elismerte, hogy jelen volt egy találkozón apám otthonában, amelyen apám, Klement (Clement) Tibor SOE-ügynök és Reginald Barratt RAF-tiszt vett részt. Mindhárman Sztálin titkos foglyai lettek, és még a brit külügyminisztérium sem tudta elérni a szabadon bocsátásukat. Tudomásom szerint apám volt az egyetlen, aki túlélte ezt. A nemzetközi sajtó széles körben beszámolt Barratt letartóztatásáról, és a brit parlamentben is kérdéseket tettek fel. »Daniels« szovjetbarát sztálinista volt, mint kiderült (saját bevallása szerint). 1945 tavaszán az oroszok rövid időre őrizetbe vették Magyarországon, majd szabadon engedték. Később írt könyvében »Daniels« azt állította, hogy 1944. december 8-tól tartózkodott a Schandl-házban, de a SOE-feljegyzések szerint 1944. november közepétől lakott ott, és ezt a magyar pálos templom dokumentumai is igazolták. »Daniels« azt állította, hogy Schandl Károly 1945. január közepén még a házban volt. Schandl Károly börtönaktájában azonban az szerepel, hogy hivatalosan 1944. december 8-án tartóztatta le a Vörös Hadsereg, Van der Waals holland tiszttel/brit futárral együtt, és a Lubjankába küldték. »Daniels« hamisan állította, hogy 1944 decemberében már egy budapesti náci börtönben volt, hogy elfedje azt a tényt, hogy már találkozott Clementtel, Barrattal, Schandllal és Van der Waals-szal. Az Egyesült Királyság levéltárai arról tanúskodnak, hogy 1945 nyarán a budapesti brit katonai misszió már tudta, hogy ezek a foglyok orosz kézen vannak.”⁷³

Bár Catherine Schandl nem volt szemtanúja a második világháború végén Budapesten történt eseményeknek, írása figyelmet érdemlő. Ugyanis helyesen mutat rá arra, hogy Durovecz a SOE-nak küldött jelentésében – valószínűleg tudatosan – pontatlan információkat adott meg, és nem hívta fel a figyelmet a magyarországi nem kommunista ellenállás maradványainak valós helyzetére. Ez arra készítheti a történést, hogy találgasson: vajon még mi mindenről nyilatkozott hamisan Durovecz a beszámolóiban és a visszaemlékezéseiben. Ugyanakkor óvatosan kell bánni Catherine Schandl „másodkézből” származó információival is, hiszen már ez a rövid idézet is olyan információkat tartalmaz, amelyek további kérdéseket vetnek fel. Például azt, hogy hogyan tartóztathatták le Schandl Károlyt a szovjetek 1944. december 8-án, amikor a Budapestért folyó harcok 1945 februárjáig tartottak. A Durovecz tevékenységével kapcsolatos kérdésekre csak levéltári kutatásokkal lehetne választ kapni, illetve akkor, ha hosszú távon esély nyílna a szovjet dokumentumok vizsgálatára. A SOE magyarországi tevékenységének,

⁷³ Catherine Schandl e-mail-üzenete (<http://www.polandinexile.com/exile10.htm>, letöltés: 2024. jan. 17.). Catherine Schandl erről a kérdésről néhány publikációt is írt, azonban csak regény jellegűeket (pl. *Sword of Turul*, *The London Budapest Game*), ezért ebben a munkában nem szerepelnek forrásként.

így az egyes ügynökök sorsának kutatása két szempontból is problémás. Egyrészt a szóban forgó műveletek tervezéséről fennmaradt anyagok töredékesek (ami a SOE-dokumentumok többségére jellemző), másrészt a vasfüggöny felállítása nemcsak az ügynökök egyéni sorsát, de háborús tevékenységük kutatásának lehetőségeit is befolyásolta. A fennmaradt visszaemlékezéseket pedig – mint ahogyan minden retrospektív munkát – érdemes fenntartásokkal kezelni, mivel gyakran több évtizeddel a harcok befejezése után készültek, és sok olyan elemet tartalmazhatnak, amelyek nem tolmácsolják hitelesen az ügynökök élményeit.

Utószó

A magyar terület a második világháború idején számos hírszerzési dokumentumban fontos térségként jelent meg. A konfliktus korai szakaszában nemcsak a brit D szekció vagy az MI(R), hanem a csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztérium II. főosztálya, illetve a csehszlovák ellenálló csoportok (mint például a Nemzeti Védelem) kiemelkedő érdeklődését is nyomon követhetjük e téren. A fokozott figyelem egyik fő oka természetesen a Duna volt mint a náci ipar egyik ellátási útvonala. A bevetési terveket nagyban befolyásolta a frontokon kialakult helyzet, s a náci agresszió (Jugoszlávia, Szovjetunió) következtében gyakran inkább elvetették, mintsem megvalósították ezeket. A SOE terveit – a náci Németország tevékenysége mellett – a SIS és pártfogója, a Foreign Office is akadályozta. A bonyolult magyarországi helyzetet figyelembe véve nem meglepő, hogy a SOE a második világháború alatt nem ért el sok sikert ebben a térségben.

A brit hírszerzők más módokon is megpróbálták információkhoz jutni. A csehszlovák MNO II. főosztályával együttműködve Londonban létrehozták a Courier-5 nevű csoportot (is), amelynek élén Imrich Erös, a későbbi antikommunista ellenállás „nagyagyúja” állt. A Courier-5 műveleti területe a mai Szlovákia délkeleti térsége lett volna. Az 1944 októberében bekövetkezett magyarországi változások, valamint a szlovák nemzeti felkelés harcainak alakulása miatt azonban Erös úgy döntött, hogy – a windproofos Sehmerhez hasonlóan – a felkelés területén fog tevékenykedni, és ezt követően áttér a partizán hadviselésre. Ekképp végül az ő felépése is olyan missziónak bizonyult, amelynek bár a korabeli magyar területen kellett volna működnie, erre sohasem került sor.⁷⁴

(A tanulmányt fordította: *Avar Hajnalka*)

⁷⁴ Részletesebben lásd pl. *Martin Posch*: Neobyčajný príbeh Imricha Erösa - zo slovenskej armády do odboja: kapitola XIV. In: *Tisovi poza chrbát: príbeh odporu voči ľudáckemu režimu*. Red. Jozef Hyrja. Bratislava 2020. 249–262.

THE SOE IN CZECHOSLOVAKIA AND HUNGARY IN WORLD WAR II,
WITH SPECIAL REGARD TO THE WINDPROOF MISSION

By Martin Posch

SUMMARY

The paper explores the activities of the British Special Operations Executive (SOE) in the former Czechoslovakia and Hungary during World War II. The text consists of six parts. The first deals with the British sabotage plans and the D section which was formed within the British Secret Intelligence Service. The second explores the circumstances and importance of the establishment of the SOE, and the third with the beginning of the cooperation between Czechoslovak secret agents and the SOE. The fourth section examines the activity of the Windproof Mission as realised in the Slovak territories, while the fifth and sixth are devoted to the operational activity in Hungary of András Durovecz, the Hungarian member of the Mission, partly covering the former activities of the SOE in this area as well. The person of Durovecz is interesting not only as an illustration of the variety of the personal resources on which the SOE relied, but also because he survived the operation and his recollections have survived. The issues raised with regard to these recollections are analysed in the last section of the paper.